هەڤالناڤ

هەڤالناڤ : پشکەکە ژ پشکێن ئاخڤتنێ کو پەیڤەکە شێوە و جۆرێ ناڤی یان جێهناڤی دیاردکەت و نە پێ گرێدایە ب دەمی ڤە و وەسف تێدا هەیە کو بۆ وەسفکرنا ناڤەکی یان جێهناڤەکی بکاردهێت و وەکو ئەرک ژی دبیتە دیاکەرێ ناڤی و جێهناڤی و تەمامکەرێ کارێ بێهێز .

☜ **زاراڤێن هەڤالناڤی** (ڕەنگ دێر ، ڕەوشە ناڤ ، سیفەت) .

هەڤالناڤ ژلایێ پێکهاتنێڤە (ڕومانێڤە ، فورمیڤە ، مورفولوجیڤە) :

١ ـ سادە

٢ ـ نەسادە (دارشتی ، لێکدای)

١ ـ هەڤالناڤێ سادە : ئەو هەڤالناڤە ئەوێ کو ژ پەیڤەکا سادە یا واتادار پێکدهێت ، واتە چ پێشگر یان پاشگر یان پەیڤەکا دیتر پشکداریێ د پێکهاتنا ئەوی دا ناکەت .

وەکی (شرین ، ترش ، باش ، خراب ، سار ، گەرم ، درێژ ، کورت ، مەزن ، بچویک ، کەڕ ، لاڵ ، فێنک ، هشک ، خوش ، جوان ، کەسک ، سۆر ، زەر ، پاقژ ، چالاک ، زیرەک ، ...) .

٢ - هەڤالناڤێ دارشتی : ئەو هەڤالناڤە ئەوێ کو یان ژ پەیڤەکا سادە یا واتادار دگەل پاشگرەکی یان ژ پێشگرەکی دگەل پەیڤەکا سادە یا واتادار یان ژ ڕەگێ کاری دگەل پاشگرەکی یان ژ پێشگرەکی دگەل ڕەگێ کاری یان ژ قەدێ چاوکی دگەل پاشگرەکی پێکدهێت .

یاسایێن هەڤالناڤێ دارشتی :

١ - پەیڤەکا سادە + پاشگر
٢ - پێشگر + پەیڤەکا سادە
٣ - ڕەگێ کاری + پاشگر
٤ - پێشگر + ڕەگێ کاری
٥ - قەدێ چاوکی + پاشگر

وەکی (بمفا ، بتام ، بهێز ، شەرمین ، بەفرین ، پیڤازی ، فستەقی ، ...) .

✍ **تێبینی بۆ پەیڤا (بهێز) :**

هەر گاڤەکا (**بهێز**) بویە **هەڤالناڤ** لازمە بەرامبەری ئەوێ د زمانێ عەرەبی دا **قَوِي** بکاربینی .

بهێز = **قَوِي** ⇦ هەڤالناڤە

هێز = **قُوّة** ⇦ ناڤە

تۆ نەشێی هەردووکان ل جهێ ئێک بکاربینیی :

ئەو مرۆڤەکێ **هێزە** ✗ ، بۆ **وەسفێ** ناهێتن ؛ چونکی **هێز** ل ڤێرە **ناڤە** .

یا کەنگی ئەم دشێین **هێزێ** بکاربینین بۆ **هەڤالناڤی ؟**

ئەگەر مە **پێشگرەک** دگەل (**هێز**) ێ بکارهینا ل ئەوی دەمی دێ بیتە **سیفەت** ؛ ژبەر هندێ (**بهێز**) وەکو پەیڤ هەر گاڤەکا وەکو **هەڤالناڤ** هاتە بکارهینان پێدڤیە (**ب**) ژ (**هێز**) ێ ڤەنەبیتن دا ببیتە **هەڤالناڤەکێ دارشتی** .

سەردارێ بهێزە .
ل ڤێرە ئەو (بهێز) ⇦ هەڤالناڤە

ئەم ب هێزا وە سەرکەفتین .
ل ڤێرە ئەو (هێز) ⇦ ناڤە

٣ - هەڤالناڤێ لێکدای : ئەو هەڤالناڤە ئەوێ کو یان ژ دوو پەیڤێن سادە یێن واتادار یان ژ پەیڤەکا سادە یا واتادار دگەل ناڤبەندەکێ و دگەل پەیڤەکا دی یا سادە یا واتادار یان ژ پەیڤەکا سادە یا واتادار دگەل رەگێ کاری یان ژ پەیڤەکا سادە یا واتادار دگەل رەگێ کاری و دگەل پاشگرەکی یان ژ پەیڤەکا سادە یا واتادار دگەل قەدێ چاوکی و دگەل پاشگرەکی پێکدهێت .

یاسایێن هەڤالناڤێ لێکدای :

١ - دوو پەیڤێن سادە
٢ - پەیڤەکا سادە + ناڤبەند + پەیڤەکا دی یا سادە
٣ - پەیڤەکا سادە + رەگێ کاری
٤ - پەیڤەکا سادە + رەگێ کاری + پاشگر
٥ - پەیڤەکا سادە + قەدێ چاوکێ + پاشگر

وەکی (دەست بەردای ، دەست گرتی ، دەست کورت ، دەست درێژ ، دەنگ خوش ، ئەزمان خوش ، دلخوش ، دلسوز ، سەرهلدای ، سەرکەڤتی ، بەژن بلند ، خۆین مێش ، ...) .

هەڤالناڤ ژلایێ واتایێ ڤە

١ ـ هەڤالناڤێ چەوایی : ئەو هەڤالناڤە کو پەیڤەکە یان پترە ژ پەیڤەکێ کو دبیتە بەرسڤا پرسیارا (چەوا ، چەوانی) ؛ ژبەر هندێ دبیتە هەڤالناڤێ چەوایی .

پلەیێن هەڤالناڤێ چەوایی (چاوایی ، چەوانی ، چاوانی) :

١ ـ پلەیا چەسپای (چەسپی ، خوری ، سادە ، بنگەهی) : ئەو هەڤالناڤە کو نە دهێتە بەراورد کرن و نە ب شێوێ پلەیا بالا دایە ، واتە ب شێوەیەکێ چەسپای یان بنگەهینە کو ب شێوەیەکێ سادە دهێتە بکارهینان .

وەکی (خوش ، باش ، سار ، گەرم ، فێنك ، بتام ، تێهێنشیر ، ...) .

١ ـ ئەز حەش هنارا ترش دکەم . ☜ سادە
٢ ـ ئەزموونا باش بوو . ☜ سادە
٣ ـ خوارنا بتام بوو . ☜ دارشتی
٤ ـ بۆ من ئاڤا تهێنشیر بینە . ☜ لێکدای
٥ ـ ئەز حەش ئاڤا تهێنشیر دکەم . ☜ لێکدای

٢ ـ پلەیا بەراورد : ئەو هەڤالناڤە کو بەراوردیێ دکەت دناڤبەرا دوو تشتان دا یان دوو مرۆڤان دا یان دوو کومەلان دا ب هاریکاریا ☜ (تر) .

١ ـ **دناڤبەرا دوو تشتان دا :** ترومبێلا من ژ ترومبێلا تە جوانترە .

٢ ـ **دناڤبەرا دوو مرۆڤان دا :** سەردار ژ نەوزادی زیرەکترە .

٣ ـ **دناڤبەرا دوو کومەلان دا :** گرووپێ **A** ژ گرووپێ **B** زیرەکترە .

٣ ـ پلەیا بلند (بالا) : ئەو هەڤالناڤە کو تشتەك ژ کومەکا تشتان دهێتە بلندکرن یان مرۆڤەک ژ کومەکا مرۆڤان دهێتە بلندکرن یان گرووپەك ژ کومەکا گرووپان دهێتە بلندکرن ب هاریکاریا ☜ (ترین) .

١ ـ **ژ کومەکا تشتان :** برنج بتام ترین خوارنە .

٢ ـ **ژ کومەکا مرۆڤان :** سەردار زیرەکترین قوتابیە .

٣ ـ **ژ کومەکا گرووپان :** گرووپێ **A** زیرەکترین گرووپ بوو ژ گرووپێن **B** و **C** و **D** و **E** .

☜ **پلەیا بلند** نیشانەکا دی ژی یا هەی ژبلی (**ترین**) کو ئەو ژی دەمێ (**ژ**) بەری هەڤالناڤێ چەوایی بێت و پاشی نیشانا (**تر**) پێڤە بێتن ، وەکی (سەردار ژ هەمیان **زیرەکترە**) . ئەو تێبینی یە نەداخلە بۆ ئیمتیحانێ .

☜ سەردار قوتابیەکێ زیرەکە (**پلەیا چەسپای**) .

☜ سەردار ژ نەوزادی زیرەکترە (**پلەیا بەراورد**) .

☜ سەردار زیرەکترین قوتابیە د ئەڤی گرووپی دا (**پلەیا بلند**) .

هەڤالناڤ ژلایێ واتایێ ڤە

٢ ـ هەڤالناڤی چەندی (ژماری) :

دوو قوتابی هاتن

گەلەک قوتابی هاتن

هندەک قوتابی هاتن

پیچەک قوتابی هاتن

٣ ـ هەڤالناڤێ نیشانێ (ئاماژێ) : ئەو هەڤالناڤە دەمێ ناڤەکێ دەستنیشانکری دکەڤیتە دناڤبەرا ئەوان دا.

هەڤالناڤێ ئاماژێ بۆ (نێزیک) **ئەڤ** ------- **ـە ، هە**

هەڤالناڤێ ئاماژێ بۆ (دویـــر) **ئەو** -------- **ـە ، هە**

وەکی :

ئەڤ پەرتووک**ە** گەلەکا باشە

ئەو کور**ە**

ئەڤ کورێ **هە**

ئەڤ کچا **هە**

☜ (ئەڤە ، ئەوە) بۆ جێهناڤێ ئاماژێ دهێت

ئەوێ هە برایێ منە یان ئەوا هە خوشکا منە

ئەڤێن هە دبنە جێهناڤ کو ل جهێ ناڤەکی دهێنە بکارهینان .

بەلێ ئەگەر ناڤەك چوو دناڤبەرا ئەوان دا ئەو ل ئەوی دەمی دا دێ بینە هەڤالناڤێ ئاماژێ (نیشانێ) ، و ئەگەر چ ناڤ نەچوونە دناڤبەرا ئەوان دا ل ئەوی دەمی دا دێ بنە جێهناڤ ، وەکی :

ئەڤە برایێ منە ☜ جێهناڤە

ئەڤە خوشکا منە ☜ جێهناڤە

☜ **بەلێ تشتەکێ دی ژی یێ هەی بۆ ئاماژێ :**

- ئەڤی کوری گەلەک هاریکارا من یێ کری .

- ئەڤێ کچێ پەرتووکەک داڤ من .

هەر دەمێ (ئەڤی ، ئەڤێ ، ئەوی) وەکو جێهناڤ ، هەرگاڤەکا ناڤەک چوو دناڤبەرا ئەوان دا ل ئەوی دەمی دا دێ بیتە هەڤالناڤێ ئاماژێ .

ئەركێن هەڤالناڤى :

١ ـ دياركەر :

- كورێ زيرەك خەلات بكە .
- هەڤالێ باش هات .
- كوترا سپى بفڕينە .

٢ ـ تەمامكەر (تەواوكەر) :

- ئەوێ زيرەكە يان باشە .
- ئەوا زيرەكە يان باشە .
- سەردارێ زيرەكە يان باشە (سەردار يێ زيرەكە) .
- نسرينا زيرەكە يان باشە (نسرين يا زيرەكە) .
- سەردارێ باش بوو يان ئەوێ باش بوو .
- نسرينا باش بوو يان ئەوا باش بوو .

☜ **ئەو كچەكا زيرەكە** ، لڤێرە دێ بيتە گرێيەك كو بوو **دياركەر** بۆ كچێ ، ئانكو ئەڤە يا خەلەتە .

هەڤالکار

پێناسا هەڤالکاری : پشکەکە ژ پشکێن ئاخڤتنێ کو ئەو پێکهاتەیە یێ کو دەم و جه و چەوایی و چەندایەتی ب ڕویدانا کارەکی ددەتە دیارکرن کو ئێکسەر ئەوێ ددەتە دیارکرن ، ژبەر هندێ دبێژنێ هەڤالکار یان ژی هەڤالێ کاری .

ژ ئەڤێ پێناسێ دهێتە زانین کو هەڤالکار ژ لایێ ناڤەڕوکێ ڤە دبیتە چوار جور :

١- هەڤالکارێ دەمی .
٢ - هەڤالکارێ جهی .
٣ - هەڤالکارێ چەوانی .
٤ - هەڤالکارێ چەنداتی .

☜ **زاراڤێن هەڤالکاری** (ئاولکار ، ئاولکردار ، ئاولفرمان ، ...)

جورێن هەڤالکاری :

هەڤالکار ژلایێ ناڤەڕوکێڤە : مەبەست ژێ ئەوە کو هەڤالکارێن **(دەمی ، جهی ، چەوایی ، چەندی) .**

هەڤالکار ژلایێ پێکهاتنێڤە : مەبەست ژێ ئەوە کو هەڤالکارێن **(سادە ، دارشتی ، لێکدای) .**

١ ـ هەڤالكار ژلايێ ناڤەڕوكێ ڤە (هەبوونێ ڤە) :

١ ـ هەڤالكارێ دەمى : ئەو هەڤالكارە كو پەیڤەكە یان پترە ژ پەیڤەكێ كو دەمێ ڕویدانا كارەكى ددەتە دیاركرن .

وەكى (دوهى ، پار ، نوكە ، سپێدێ ، ...) .

٢ ـ هەڤالكارێ جهى : ئەو هەڤالكارە كو جهێ ڕویدانا كارى ددەتە دیاركرن .

وەكى (لسەر ، لبن ، ...) .

٣ ـ هەڤالكارێ چەوایى (چەوانى) : ئەو هەڤالكارە كو چەواییا كارى ددەتە دیاركرن .

وەكى (ب باشى ، ب جوانى ، ب خۆشى ، ...) .

☜ و دگەل هندێ ژى كو (**باش** و **جوان**) بتنێ ژى دشێت ببیتە هەڤالكارەكێ چەوایى ، وەكى (تو وانەیێ **باش** بخوینە) ، (ئەو **جوان** ب ڕێڤە دچیت) .

٤ ـ هەڤالكارێ چەندى : ئەو هەڤالكارە كو چەندایەتیا كارى ددەتە دیاركرن .

وەكى :

- ئەو پیچەک یان گەلەک یان زۆر نڤست .
- ئەوى گەلەک خوارن خوار .

٢ ـ هەڤالکار ژلایێ پێکهاتنێڤە (ڕۆمانێ ڤە ، فورمیڤە ، ڕوخساریڤە ، ...) :

١ ـ هەڤالکارێ سادە

٢ ـ هەڤالکارێ نەسادە (دارشتی ، لێکدای)

١ ـ پێناسا هەڤالکارێ سادە : ئەو هەڤالکارە کو ژ پەیڤەکا سادە یا واتادار پێکدهێت ، واتە پێشگر یان پاشگر یان پەیڤەکا دی یا واتادار پشکدارییێ د پێکهاتا ئەوی دا ناکەت .

وەکی (باش ، جوان ، دوهی ، پار ، پێر ، ...) .

- ئەو باش وانەیێ دخوینیت یان ناخوینیت .
- ئەو جوان ب ڕێڤە دچیت .

٢ ـ هەڤالکارێ دارشتی : ئەو هەڤالکارە کو پێشگر یان پاشگر پشکدارییێ د پێکهاتا ئەوی دا دکەت ، ئەڤجا چ دگەل پەیڤەکا سادە بیت یان دگەل تشتەکێ دی بیتن .

وەکی (ب جوانی ، ب گەرمی ، لتەنشت ، لسەر ، لژێر ، ...) .

٣ ـ هەڤالکارێ لێکدای : ئەو هەڤالکارە یێ کو گەلەک جارا ژ دوو پەیڤێن وادار پێکدهێت .

وەکی (سەروسەر ، هێدی هێدی ، دەڤ و دەڤ ، چوار شەمب ، نیڤ شەڤ ، نیڤ ڕۆژ ، ...) .

- ئەڤ زاروکە دەڤ و دەڤ کەفت .
- ئەو هێدی هێدی چوو .
- ئەو کولان کولان چوو .
- قوتابی دوو دوو دچنە دپولێ دا .

کار

کار ژلایێ هێزێ ڤە دهێتە دابەشکرن بۆ دوو جوران :

١ - کارێ تێپەر

٢ - کارێ تێنەپەر

١ - کارێ تێپەر : ئەو کارە ئەوێ کو پتریا جاران پێدڤی دوو کەرستا (پێکهێنا) دبیت کو ئێک ژ ئەوانا بکەرە و یێ دی ژی بەرکارێ ڕاستەوخۆ یە ، کو ژ بلی چاوکێ (دان) ل ئەوی دەمی دێ پێدڤی ب بەرکارێ نەڕاستەوخۆ بیت .

وەکی (نڤیسی ، کڕی ، گرت ، فڕاند ، چنی ، چاند ، کێلا ، لێنا ، ...) .

٢ - کارێ تێنەپەر : ئەو کارە ئەوێ کو پتریا جاران تنێ پێدڤی بکەری دبیت بۆ تەمامکرنا واتایا ڕستێ.

وەکی (هات ، چوو ، ڕەڤی ، فڕی ، تێکچوو ، نڤست ، ...) .

ڕێژەیێن کاری

١ - ڕێژەیا ڕاگەهاندنێ .
٢ - ڕێژەیا دانانی .
٣ - ڕێژەیا فەرمانێ .

١ - ڕێژەیا ڕاگەهاندن : ئەوە کو دەنگۆباسەك (ڕاگەهاندنەك) بشێوەیەکێ ڕاستەوخۆ چ ب شێوێ ئەرێ دا بیت یان نەرێ دابیت بێی کو ئەو هەر دوو ڕێژێن دی تێدا بیتن (دانانی ، فەرمانی) ، ئانکو ڕێژێن (دانانی و فەرمانی) دناڤ دا نینن .

بۆ نموونە :

- سەردار چوو .
- سەردار نەچوو .

ڕێژا ڕاگەهاندنێ دابەشی هندەك دەمان (تافان) ڤە دبیت :

أ - بووری (بووریێ ڕووت ، بووریێ دویر ، بووریێ بەردەوام ، بووریێ تەمام) .

ب - نهو یێ ڕووت ☜ ئەز دچم .

ج - نهو یێ بەردەوام ☜ ئەزێ دچمە زانکۆیێ .

د - دهێت (داهاتی) ☜ ئەز دێ چم .

٢ ـ ڕێژەیا دانانی : دبیتە چەند جۆرەك ، وەك (مەرجی ، خوازی خاستن ، پێدڤیاتی ، ...) .

ڕێژا دانانی دابەشی هندەک دەمان (تافان) ڤە دبیت :

أ ـ بووری (بووریێ رووتێ دانانی ، بووریێ تەمامێ دانانی) .

ب ـ دهێت (داهاتی) ☜ ئەگەر ئەو بهێت ئەز ناهێم .

٣ ـ ڕێژەیا فەرمانی : ئەو ژی دبیتە چەند جۆرەك ، وەك (داخوازی ، هشیار كرن ، ئامۆژگاری كرن ، ...).